

Комунистическият режим в България – противници и жертви

Лъчезар Стоянов

Двадесет и две години след рухването на комунистическия режим в България и 67 години след неговото налагане ни дават необходимата времева дистанция за цялостно преосмисляне на този драматичен период от нашата история. Макар и непродължителен от историческа гледна точка, идеологически мотивираното тоталитарно управление се стреми трайно да моделира и контролира всички сфери, както на обществения, така и личния живот на отделните граждани. Абсолютният контрол над фактите и неоспоримост на партийните директиви се отнасят, разбира се и до самооценката на характера, а и до постиженията на самия режим. По тази причина военният преврат от 9.IX.1944 г. с Димитровската конституция от 1947 г. е обявен за народно въстание, а с Живковата от 1971 г. вече е провъзгласен за социалистическа революция! От тук и устойчиво налаганата и до сега теза, че установяването на режима не среща съпротива, тъй като се подкрепя от огромната част от населението. На поемането на властта от БКП се противопоставяли само фашистите, а по-късно реакционната и антинародна буржоазна опозиция, за което те получават справедливо възмездие. За това, че тогава казионните историци претвориха партийните директиви в историографията е обяснимо, но че има хора, които и до сега защитават подобни позиции е меко казано смущаващо. Да се прави това сега е просто нагла и преднамерена манипулация след като архивите на БКП и държавна сигурност са достъпни. Вече неоспоримо са доказани действителните цели и начин на издаване на присъдите от т.нар. Народен съд, обнародвани са два тома за горянското движение, разкрити са репресиите срещу опозицията, масовата съпротива срещу кооперирането, престъпната политика по националния въпрос, репресиите към вероизповедните общности, банкрутите на директивната икономика и т.н. и т. н.. С този незавършен дебат си обяснявам и големия интерес към настоящата конференция. Това е и

причината първоначалната идея тя да бъде посветена на горянското движение тематиката ѝ да бъде разширена. С избраното заглавие “Съпротивата срещу комунистическия режим в България (1944-1989)” ние си поставихме задачата да дадем трибуна и стимулираме изучаването на всички форми на съпротива – и активни и далеч по-масовите и разнообразни пасивни. Разбира се, че в рамките на една, макар и двудневна конференция, това не е възможно. Несъмнено е обаче, че с разнообразието от разглеждани теми се слага добро начало за изграждането на една по-обща и цялостна картина на органическата неприемливост на комунистическия режим за огромната част от българското общество и неговата репресивна същност.

Безспорно, за да разберем най-важният за нас въпрос – кои са причините за непрекъснатото пораждаване на несъгласие и съпротива срещу комунистическия режим в България трябва да разгледаме неговата фундаментална основа - идеологията. Това, което доста упорито се опитват да прокарват определени среди и личности е “деидеологизираното” и сведено до нивото на фактологическа конкретика при изследване на периода. По този начин преднамерено се заобикаля неудобната *принципна различност на комунистическите режими - това, че те се създават на основата на вече ясно формулираната комунистическа идеология и цялата им дейност е насочена и подчинена на идеята за нейното реализиране.*

В средата на XIX в. Карл Маркс на основата на разочарованието от социалната недостатъчност на либералната демокрация разработва цялостна концепция за изграждане на алтернативното утопично комунистическо общество на пълното и всестранно равенство на всички хора. Според него първоосновата на неравенството е частната собственост, на основата на която се създава класовото деление на обществото. Държавите, според него, са единствено инструмент за поддържане на класовото господство, а класовата борба и особено революциите като нейна най-висша форма са единствения двигател на историческия прогрес. Напълно подвластен на идеите на историческия детерминизъм той смята, че неизбежно след капитализма, в хода на една Световна пролетарска революция в целия ще се установи новото комунистическо общество. В резултатите на революцията ще бъде премахната

частната собственост, а следователно ще изчезнат и класите и ще отпадне нуждата от съществуване на “държавата като такава”, както и останалите продукти на класовото общество като семейството и нацията и ще се създаде нова, различна култура. Именно лишеният от средства за производство пролетариат е посочен от Маркс за месианската революционна класа, която ще донесе на човечеството безалтернативното и неизбежно щастливо бъдеще. Следователно още със самата си поява на историческата сцена *марксизмът се явява отрицание на всичко съществуващо до този момент, както и на всички идеи, които не приемат прокламираните от него за единствено верни и възможни визии за бъдещето.* Затова, там където се налагат комунистически режими те задължително забраняват всички останали идеологии. Като добавим към това и фетишизирането на класовата борба и революционното насилие става ясна идеологическата основа на репресивните методи на управление и неизбежно тоталитарния характер на всички комунистически режими.

През 1917 г. утопията идва на власт¹ когато Болшевиките под ръководството на В. И. Ленин завземат властта в огромна Русия. Поради класовите цели на революцията, цялата власт се осъществява от името и в името на пролетариата, а упражняваната от държавата “диктатура на пролетариата” има за цел да извърши преломната икономическа и социална промяна, която ще доведе до изграждането на предреченото комунистическо общество. Напълно в духа на марксовите идеи завоюването на властта в Русия се възприема само като начало на предречената Световната пролетарска революция. Поради тази причина през март 1919 г. в Москва се създава Трети (комунистически) интернационал по-известен под името Коминтерн. Под това подвеждащо заглавие Ленин изгражда на практика единна световна партия издържана и контролирана от съветската държава, която да бъде организатор и ръководител на очакваната, а и смятана за единствено спасителна за самия болшевишкия режим Световна пролетарска революция. Коминтернът се изгражда върху принципа на т.нар. „демократически централизъм“ като централизирана и военизирана партия изпълняваща директивите на своя щаб

¹ По сполучливото заглавие на Гелерт и Некрич “Утопията на власт”

в Москва, способна да действа и в легални и нелегални условия. Според уставните документи отделните комунистически партии са само секции – т.е. местни териториални поделения на тази световна партия². Въпреки постоянната тенденция към намаляване на неговото влияние, тази уникална институция запазва ключовата си роля на мощен глобален пропаганден и политически инструмент в ръцете на съветските ръководители и се радва на повече от щедри субсидии³.

На гребена на справедливия гняв и желание за възмездие за огромните човешки и материални жертви и опропастените надежди в три последователни войни, доминиращи позиции на българската политическата сцена добиват левите и радикални политически партии – БЗНС и БКП. Под ръководството на своя харизматичен лидер Александър Стамболийски БЗНС поема управлението на страната и започва мащабни реформи във всички области, но техните резултати са доста противоречиви. Атмосферата се нагнетява от това, че често противоречивите реформи се налагат със все по-неприкрито прилагане на силови и авторитарни методи на управление и смазването на всички опити за открита опозиционна дейност.

След края на Първата световна война БКП се утвърждава като втора политическа сила и става масова партия. През май 1919 г. с решение на поредния редовен партиен конгрес тесните социалисти начело с Димитър Благоев решават да се присъединят към новосформирания Коминтерн. По този начин ставайки негов член, вече наричащата се БКП доброволно се съгласява да се подчинява на московските директиви и се отказва да бъде национална българска партия⁴. През 1921 г. в изпълнение на критериите за членство се изгражда паралелната партийна военна организация. Партийната история от тук насетне е добре известна и затова само ще маркирам най-важните и събития и периоди.

² Стоянов, Лъчезар. СССР и Коминтернът. Към въпроса за разпускането на Третия интернационал – В: България и Русия през XX век. Българо-руски научни дискусии, С., 2000. 171-174.

³ Пак там

⁴ Стоянов, Лъчезар. Лефтеров, Живко. Политиката на БКП за превръщане на България в съветска република (От идейни постулати към практически действия), ч. 1, Годишник на департамент История, Т. I, 2006, С., 2007, 181-182.

Повод за директна намеса на Коминтерна в българския политически живот е превратът на 9 юни, извършен от военните и при фактическата подкрепа от всички меродавни политически фактори в страната. Тъй като ръководството на БКП заема позиция на неутралитет и отказва да изпълни директивите на Москва, Коминтернът изпраща в България своя висш апаратчик - българинът В. Коларов. С оглед на глобалните му планове Коминтернът бламира партийното ръководство и налага вдигането на братоубийственото и безсмислено Септемврийско въстание през 1923 г., което довежда и до забраната на БКП през януари 1924 г.. Невъзможността да се изпълни директивата на Москва да се вдигне нова въстание са изражда в отмъстителен тероризъм. Негова кулминация е атентатът от 16 април 1925 г. в катедралния храм “Св. Неделя”, който със своите близо 150 жертви и над 500 ранени го вписва на челните места на тази черна класация за целия ХХ век. Тази самоубийствена политика в съчетание с жестоки полицейски репресии довеждат до политическото дискредитиране на БКП и до трайното и организационно разстройство. Междувременно утвърдилият се като едноличен съветски лидер Сталин формулира нов приоритет на съветската политика – от инвестиране на Световната пролетарски революция към укрепване на СССР, което води до пълното подчиняване на Коминтерна и задължава всички ръководени от него партии безусловно и с всички средства да я подпомагат. Новата политика на Сталин, икономическата стабилизация, репресивната политика на съветския режим и терористичните методи на комунистическите партии, довеждат до това, че организирания членове на БКП през 1937 г. се свиват до 600 човека⁵. С излизането на Съветския съюз в голямата политика през 30-те години комунистическите партии, като негови изразители и проводници отново излизат на обществената сцена в много европейски страни, включително и в България, макар и като второстепенен политически фактор. За това у нас съдейства и фактът, че през 1935 г. за ръководител на Коминтерна е назначен българинът Георги Димитров, който

⁵ Коминтернът и България (март 1919 – септември 1944 г.). Документи. Т. II, съставители Л. Ревякина, Л. Стоянов и др., Архивите говорят, Т. 37, ГУА, С., 2005. 903.

от широки среди у нас наивно се възприема като „нашия човек“ в московското ръководство.

С фактическото съдействие за започване на Втората световна война, Сталин реанимира старите руски имперски планове, включително и към България. През октомври 1940 г. СССР официално ни предлага договор с прозрачната цел да ни погълне, както вече е постъпил с балтийските републики. Както трябва и да се очаква, БКП организира масови акции в подкрепа на съветското предложение⁶. Закономерно съветското предложение е отхвърлено, а пред заплахата от германско нахлуване, на 1 март 1941 г. официално се присъединяваме към Оста.

След германското нападение над СССР, в изпълнение на коминтерновските директиви БКП започва да изгражда партизански отряди, които стават относително масови едва след прелома в хода на война през 1943-та и особено с бързото приближаване до нашата граница на Червената армия през лятото на 1944 г.. Партизанското движение, макар и да не се превръща в значим военен фактор има нарастващо политическо значение и като външнополитическа и по-важното – като вътрешнополитическа алтернатива. Въпреки, че България и СССР поддържат редовни дипломатически отношения, зад организираното и ръководеното от БКП партизански движение недвусмислено стои СССР – най-интересуващата се от нас страна от Антихитлеристката коалиция. Сериозен политически успех за БКП е създаването под нейна егида на Отечествения фронт/ОФ/ през 1943г., в който успява да привлече БЗНС „Пладне“, част от БРСДП, „Звено“ и отделни интелектуалци.

След като в края на август 1944 г. Румъния прави обрат в политиката си, а Червената армия достига нашите граници, Регентският съвет най-сетне решава да предприеме решителни действия, за да избегне комунизирването на страната. В Кайро започват преговори за подписване на примирие с Великобритания и САЩ, а на 2 септември е съставено коалиционно правителство начело с Константин Муравиев, което има амбицията да

⁶ Впрочем българските комунисти са жестоко критикувани за това, че са провели акцията от партийни позиции, а не от национални. Димитров, Георги. Дневник (9 март 1933 – 6 февруари 1949). С., 1997. 203-205.

включва представители на всички опозиционни среди. По нареждане от Москва БКП поема курс към самостоятелно управление и ОФ оставя вакантни запазените за него три министерски поста. На 5 септември СССР скъсва дипломатическите отношения и обявява война на България, а на 8 с.м. неговите армии започват да навлизат в страната без да срещат никаква съпротива. Това предрешава политическата съдба на правителството на К. Муравиев. Второто, и по-важно последствие е, че Съветският съюз ясно заявява на своите съюзници, че бъдещото ни развитие ще става под неговия решителен контрол. Преговорите в Кайро са прекратени⁷, а на 9 октомври 1944 г. Сталин приема предложението на Чърчил за разделяне на Балканите на сферите на влияние, според което България е оставена в Съветската зона⁸. Това е юридически оформено в Договора за примирие с България, като на съветския Председател на Съюзната контролна комисия е дадено правото еднолично да съобщава меродавната волята на Съюзниците, а представителите на САЩ и Великобритания имат само консултативни пълномощия. Със секретните споразумения на “Тримата големи“ приети на конференцията в Ялта от февруари 1945 г. на практика се признава съветският контрол над окупираните от СССР държави в Централна и Източна Европа. По този начин признатото право на Съветския съюз да установи в тези страни “приятелски правителства“ скоро се превръща в изграждането на т.нар. “народнодемократични режими“ с комунистическа хегемония, които след започването на Студената война се трансформират в унифицирани съветски диктатури. Важното е да се отбележи, че и в България, както и в другите страни от Източна Европа комунистическият режим е наложен от външна сила в разрез с традициите, реалните условия и желанието на огромната част от населението. Това е и обективната основа за разнообразната и с различна интензивност, но неизменно масова съпротива срещу комунистическата тоталитарна власт.

В условията на започнала съветска окупация на 8 срещу 9 септември 1944 г. е извършен военен преврат от офицери свързани със “Звено“ и е

⁷ Мошанов, Стойчо. Моята мисия в Кайро. С., 1991.

⁸ Пинтев, Стоян. България в британската дипломация 1944-1947 година. С., 1998.

обявено поемането на властта от правителство на ОФ начело със звенаря Кимон Георгиев. Макар, в правителството министрите-комунистите да са само 4 от общо 16, то фактически цялата власт се контролира от направляваната от Москва БКП. Ето защо тази дата ще бъде сакрализирана и ще претърпи странни метаморфози. С Димитровската конституция от 1947 г. ще бъде обявена за народно въстание против монархофашистката диктатура, а с Живковата от 1971 г. вече ще бъде въздигната в ранг на Деветосептемврийска социалистическа революция⁹.

Макар, комунистическият тоталитарен режим да има ясно очертани рамки и да е хомогенен в своята идеологическа и управленска природа, вътре в него отчетливо се очертават няколко относително обособени периода. Те са съчетание от трите разгледани по-горе фактори.

Първият са иманентно заложените идеологически крайни цели – премахването на частната собственост, класите, религията, нациите, семейството, култура и всички останали социални и духовни различия съществуващи в класовите общества.

Вторият са обективните конкретни дадености на българската реалност – имуществени и социални отношения и традиции, менталитет, култура и т.н. и т.н. – все неща които естествено противостоят на неестественото, и на сила налагано социално инженерство.

Третият, и най-важен фактор, са нарежданията от Москва, както и самите вътрешни процеси в Съветския съюз. Това е така, защото, както показва и историята на българския комунистически режим, като неговото налагане, така и цялото му съществуване бе плод единствено на подкрепата му от СССР. Другата причина е в абсолютно кописткия, рефлекторен и слугинажен характер на българския режим, който незабавно и дословно следва зигзагите в политиките на съветските лидери.

Съчетанието на тези три фактора очертават следните вътрешни етапи на тоталитарното комунистическо управление в България:

⁹ Българските конституции и конституционни проекти. Съставители В. Методиев и Л. Стоянов. Второ прераб. и доп. издание. С., 2003. 42, 58.

- 1) Димитровската „Отечественофронтовска (или Народнодемократична) ера“ (9.09.1944г. – край на 1947 г.)
- 2) Догматичният сталинизъм – Димитров и Червенков (1947 – април 1956)
- 3) Хрущчовото разкрепостяване и възхода на Т. Живков (1956 -1965)
- 4) Голямото приспособяване – Т. Живков и Брежневия застой (1965 – 1982/5)
- 5) Горбачовата “перестройка“, Т. Живков, “другите“ и краят на режима (1985 – 1989)

През всеки от тези периоди комунистическият режим акцентира на различни аспекти от утопичния си план да изгради ново общество. По тази причина различни части от българското общество и социо-културни традиции са обект на насилствена трансформация. Ето защо, за да се получи цялостна представа за етапите и формите на антикомунистическата съпротива ще разгледам накратко отделните периоди. Естествено, че предлаганият кратък анализ не може, пък и не претендира за пълнота, а има далеч по-скромната амбиция да послужи за концептуална рамка на настоящата конференция, а и за бъдещите изследвания на тази все още не напълно разработена проблематика.

През първият период (1944-1947 г.), СССР воден от политиката си да запази Антихитлеристката коалиция до завършването на войната и уреждането на следвоенното статукво, нарежда в контролираните от него страни местните комунистически партии да не налагат директна съветизация и да установят временни и междинни т.нар. народнодемократични режими. Тези режими официално са определяни като различни от съветски строй, но и от традиционната либерална демокрация, като по-плавен и без установяване на диктатура на пролетариата път към социализма и комунизма. Като отглас от тази политика е официалното название и на нашата комунистическата държава - Народна република България.

Основните цели, които преследва БКП през този период са утвърждаване позицията на водеща политическа сила и постепенното овладяване лостовете на държавното управление.

Първата стъпка е направена с обявяването на преврата на 9 септември като антифашистки. Назначен е нов Регентски съвет, като един от регентите е комунист. За фашистки са обявени и всички правителства от присъединяването на България към Оста през 1941 г. до 9.09.1944 г. През октомври лидерите на партиите от ОФ декларират, че извън него няма демократични партии, като лидерите на забранените, дори и леви партии са етикетирани като „своеобразни профашисти“. Поради тази причина техните лидери, бившите регенти, министрите, както и депутатите от разпуснатото Народното събрание са арестувани и съдени от т. нар. Народен съд. Впрочем, чрез тази извънредна и извънсъдебна институция под маската на дефашизация се нанася удар върху голяма част от заварения не само политически, но и интелектуален и икономически елит на страната. За действителните му цели говори и факта, че за обвиняеми са подведени 11 122 души и са издадени 2 730 смъртни присъди¹⁰, докато от аналогичния по цели за Германия Нюрнбергски процес са осъдени 19 души и са издадени едва 12 смъртни присъди¹¹. Показателно е, че на почти всички осъдени е конфискувано имуществото и по този начин цялостно или частично са одържавени 137 индустриални предприятия. Всички получили осъдителни присъди, както и свързаните с тях роднини са и първата целево репресирана категория, трайно етикетирани до края на режима като „фашисти“. Вторият закон, осъдените по който ще бъдат етикетирани по същия начин е приетия в края на 1944 г. Закон за защита на народната власт, защото той преследва същата цел – елиминирането на несъгласните с новата власт.

Безспорно най-черната и позорна страница в цялата нова българската история са организираниите масовите убийства извършени през първите месеци след 9.09.1944 г.. Техен подбудител е Г. Димитров, който съобщава на партийното ръководство на 27 септември 1944 г., че Червената армия ще навлезе в България и нарежда “да бъде очистена българската земя от немските разбойници и техните подли помагачи”. Успоредно с навлизането на съветските войски в България, Окръжните комитети БКП и Щабовете на

¹⁰ Българските държавни институции. Енциклопедичен справочник, съставители В. Методиев и Л. Стоянов, София 1987. 263

¹¹ http://bg.wikipedia.org/wiki/Народен_съд

въстаническите оперативни зони нареждат "всички народни врагове, фашистки властници, полицаи да бъдат арестувани и обезвредени на място", както и "да бъдат ликвидирани фашистите сред армията и администрацията"¹². На 13 септември ЦК на БКП докладва на Г. Димитров, че „стихийните“ убийства вече ще се извършват от въоръжени комунистически и комсомолски ударни групи¹³. Шокиращата рекапитулация от тази кървавата вакханалия за първите 100 дни след 9 септември стават около 30 000 човека, основно от средите на интелигенцията¹⁴.

С аргумента, че организирането на Народния съд се забавя, за да се ускори политическата чистка под натиска на комунистите през декември 1944 г. се приема Наредба-закон за трудововъзпитателни обществения за политически опасните лица и до края на месеца в новоизградените лагери са изпратени 37 347 лица¹⁵ без присъди, но оценявани от властта като политически опасни. По сведения на ДС до ЦК на БКП от септември 1944 до май 1945 през лагерите и "трудовете групи" са преминали 184 360 души¹⁶. От 1944 до 1962 г. е изградена цяла мрежа от концлагери, която е реорганизирана, разширявана и свивана според нуждите на периодично провежданите акции за прочистване на неблагонадеждни елементи¹⁷. Например през 1985 г. концлагера на остров Персин отново ще бъде отворен във връзка със съпротивата срещу „Възродителния процес“. За целия период на комунистическото управление жертвите на този полицейски и административен произвол ще достигнат внушителната цифра от 285 000 души¹⁸.

Масово се практикува и друга форма на групова извънсъдебна репресия – принудителното изселване. За масовизирането и втвърдяването

¹² Мешкова, Поля, Шарланов, Диню. Българската гилотина. С., 1994. 20.

¹³ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>.Хронология

¹⁴ http://www.epochtimes-bg.com/2006-01/2006-06-21_5.htm

¹⁵ http://genocid.ucoz.ru/news/narodnijat_sd_i_patriotichnite_sjuzi_i_organizacii_sled_9_septemvri_1944

¹⁶ "Българската гилотина"..., 151

¹⁷ Най-известни и показателни са акциите след смъртта на Г. Димитров през 1949 г. и т.нар. „Хулиганска акция от 1958 г.

¹⁸ Христов, Христо. Секретното дело за лагерите. С., 1999., както и престъпленията по време на комунистическия режим и опитите за тяхното разследване след 10 ноември 1989 г. <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm> .Статии.

при прилагането на тази репресивна мярка „заслуга“ има Г. Димитров, който в радиograma от 19 април 1945 г. нарежда близките на осъдените от Народни съд да бъдат изселени, като „Никакви съображения за хуманност и милосърдие на трябва да играят в дадения случай каквато и да е роля“¹⁹. Според официални данни през юли 1945 г. броят на интернираните е 4 325 семейства с 11 875 члена²⁰. Тази административна наказателна мярка се практикува масово и като самостоятелна и като допълнителна или паралелна с останалите репресивни методи през целия период от комунистическата тоталитарна държава. Принудително за определен период или трайно са изселвани от родните им места осъдени след изтичане на присъдите им, освобождавани от лагери, дисиденти и просто неблагонадеждни, както и членове на техните семейства. Особено масово тази мярка се прилага към мюсюлманската общност в България. От края на 40-те години методично са изселвани българи-мюсюлмани живеещи край южната ни граница, както и съпротивляващи се при двата опита за смяна на имената им през 60-те и 70-те години. Масово мярката е прилагана и при смяната на имената на турците по време на печално известния „Възродителен процес“ през 80-те години. Най-крайната форма на тази наказателна мярка е насилственото изселване от страната. Със секретни решения на ръководството на БКП от 1949 г. до 1951 г. и през 1985 г. се предизвиква масово изселване от страната съответно на 155 и 370 хиляди турци²¹. През последната година от съществуването си режимът почва да прилага експулсирането от страната към най-неудобните и активни участници във възникващите опозиционни сдружения, като например Независимото дружество за защита правата на човека²². Несъмнено това е най-масово прилаганата репресивна мярка, която макар и все още да е останала в своята цялост встрани от вниманието на изследователите, е била наложена на няколко стотин хиляди български граждани.

¹⁹ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm> Хронология

²⁰ http://genocid.ucoz.ru/news/narodnijat_sd_i_patriotichnite_sjuzi_i_organizacii_sled_9_septemvri_1944

²¹ Стоянов, Валери. Турското население в България между полюсите на етническата политика. С., 1998; Михаил Груев, Алексей Калъонски. Мюсюлманските общности и комунистическият режим: политики, реакции и последици. С., 2008.

²² <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm> Хронология.

Особено радикален характер имат репресиите над масовите патриотичните организации, като почнем от казионната “Бранник“ и преминаем през Легионерите, “Отец Паисий“, Ратници и организациите на излезлите в запаса воители. Към тях ще бъде приложена цялата палитра от посочените по-горе репресивни методи – ръководителите убити с присъда или без, по-изтъкнатите членове изпратени в лагери или интернирани, а членовете им до края на режима етикетирани като “фашисти“²³.

Има престъпления чийто последици надскачат своето време и на които берем горчивите плодове и днес. В името на изграждане на Българо-югославска федерация под съветска егида, БКП въздига в ранг на държавна политика насилствената македонизация на Пиринска Македония, за да могат да я пришият към създадената от Тито югославска република. Като първа стъпка на 5 юни 1946 г. Сталин безпардонно заявява пред българска партийна делегация водена от Г. Димитров: „Че нямало още развито македонски съзнание у населението, това нищо не значи“ и нарежда да се въведе културна автономия в Пиринска Македония. Безродните и послушни български комунисти изпълняват повелята на проведенният през август пленум, като гузно скриват решенията от българската общественост. За да пречупят съпротивата на населението през януари 1946 г. арестуват ръководството на ВМРО, а на 8 юни са извършени масови арести на ръководители и активисти на организацията. Следва се утвърдения сценарий – от близо 200-те арестувани най-изтъкнатите са убити, 22 осъдени в скалъпен процес, а останалите изпратени в концлагери²⁴. След тази „подготовка“ с насилия и административен натиск 160 хиляди българи са принудени да се запишат като “македонци“ на проведеното през декември същата година преброяване²⁵. Жертва на борбата с “великобългарския шовинизъм“ става и Западнопокраинската националноосвободителна организация “Въртоп“²⁶. На преследване са подложени всички несъгласни с тази политика, като например

²³ Алтънков, Никола. Нареккоха ги фашисти. Легионери, Отецпаисиевци, Ратници. С., 2004.

²⁴ Мичев, Добрин. Македонският въпрос и българо-югославските отношения – септември 1944-1949, С., 1994. 227-240.

²⁵ Тюлеков, Димитър. Политическият мит за „македонско малцинство“ в България. Благоевград, 2007. 37-39.

²⁶ Петров, Методи. http://genocid.ucoz.ru/news/narodnijat_sd_i_patriotichnite_sjuzi_i_organizacii_sled_9_septemvri_1944

големият български писател Димитър Талев, на два пъти изпращан в концлагери.

Направо като цинични с оглед на бъдещата политика на БКП към българите-мюсюлмани могат да се определят гоненията чрез показни процеси и изпращане в концлагери и изселвания на по-изтъкнатите и активни дейци на етикераната като „фашистка“ Дружба „Родина“. Организацията става масова и спечелва влияние защото е създадена от и за българи-мюсюлмани, които чрез доброволно приемане на български имена при запазване на религията пълноценно да се интегрират в българската нация²⁷.

Успоредно с това като „фашистки“ и „шовинистични“ са забранени със нарочни списъци всички автори и произведения, които противоречат²⁸ с всички произтичащи последици за техните автори. Така се оформя зона на „забранено знание“ трайно деформирало националното ни самосъзнание. За трайните поражения върху националната памет говори и факта, че макар по-късно творчеството на най-изтъкнатите белетристи като например „буржоазния“ Иван Вазов, „шовиниста“ Талев или историка „фашист“ Петър Мутафчиев да бе като цяло реабилитирано, но част от него си остана цензурирано. Достатъчно е да спомена например, че „Книга за българите“ от Мутафчиев и „Песни за Македония“ от Иван Вазов, са преиздадени едва година преди и след промяната от 1989 г. Не е възможно пък да се изчислят пораженията които нанася идеологически мотивираното безкомпромисно ограничаване достъпа до културните и научни постижения на буржоазния запад от цензурата.

Най-мощният удар срещу интелегенцията от всички равнища и сфери е нанесен отново под прикритието на борбата срещу фашизма в България. Основният двигател на този масов и продължителен процес е изградената цялостна и стройна система от нови, формално чисто политически и коалиционни органи, каквито са комитетите на ОФ,

²⁷ Дружба „Родина“. Спомени за бъдещето... С., 2009

²⁸ Първите два списъка публикувани до края на 1944 г. съдържат общо 993 заглавия с фашистко и казионно-пропагандно съдържание, така и антиболшевистка и патриотична литература. За това вж. Съдът над историците. Българската историческа наука. Документи и дискусии 1944-1950. Том 1, съставители В. Мутафчиева, В. Чичовска и др., С., 1995, 23-50. Със списъците от 1949, 1952, 1954 и 1957 г. тематичният обхват ще бъде драстично разширен.

ръководени от Националния комитет на ОФ. Те се изграждат, както по териториален принцип, така и по месторабота. Така те на практика дублират всички звена и нива на държавната администрация. Макар и за разлика от съветите в СССР, те да са овластени само с ограничен кръг държавни функции, чрез доминиращите си позиции в тях БРП(к) контролира кадровия състав и цялостната дейност на държавната администрация, съдебната система, образователната мрежа и армията. Чистките са узаконени чрез промени в Закона за държавните служители и приетия през октомври 1944 г. наредба-закон за чистка на преподавателски кадри от всички степени на образователната система²⁹ - от детски учителки до университетски професори³⁰. Ключовата роля на комитетите на ОФ се състои в това, че те изготвят списъците с предложени за уволнение. Ролята им на ключов политически орган е узаконена чрез практическото признаване на т.нар. „ОФ бележки“ за задължителен документ при постъпване на работа, получаване на жителство, следване в университет и в много други случаи. Тази практика ще се запази до края на комунистическия режим. Макар, с развитието на ДС значението на издаваните от ОФ документи за политическа благонадеждност да намалява, те си остават този масов филтър за контрол не толкова на репресираните, колкото на роднините и техните деца при постъпване на работа, кариерно развитие и особено за допускане до следване и за начина на отбиване на военната повинност (най-често като трудоваци).

Всъщност незабавна и най - радикална е чистката на Министерството на вътрешните работи и неговите структури, което на 9.09.1944 е ликвидирано, а на следващия ден - с Наредба-закон е създадено ново, като, както Министерството, така и Народната милиция са ръководени и кадрово са доминирани от БКП. За органите на ДС партийното членство е абсолютно задължително. На практика от момента на своето създаване тази държавна структура по същество е превърната в чисто партийна. Незабавно всичките 30 000 стари служители са уволнени, като част от тях са убити без присъда,

²⁹ Съдът над историците..., 52-55.

³⁰ За мащаба на чистките и произволността на критериите вж.: Пак там, 56-57; 60-63; 82-83 и др.

част са съдени, но дори и най-низшите служители до края на дните си са осъдени на обществен остракизъм.

Армията е политически овладяна и прочистена на 2 етапа. Непосредствено след 9 септември 1944 г. се уволнени 172 висши офицера, а до края на година арестувани близо 1500, част от които ще бъдат съдени от Народния съд. Първоначално политическият контрол над армията се осъществява от т.нар. войнишки ОФ комитети и от узаконените през септември помощник-командирите по политическата част, за каквито с присъдени офицерски звания са назначавани малограмотни партизани. Нареджване за радикална чистка е дадена от Сталин през юни 1946 г., когато на среща с Г. Димитров определя армията като враждебна и поисква смяната на военния министър звенаря Д. Велчев. На 2 юли е приет Закон за ръководство и контрол на войската по силата на който са уволнени около 2 000 офицери „с фашистки, реставраторски и антидемократични проявления“³¹. Ясно каква е съдбата в Комунистическа България на човек уволнен с такива мотиви. По този начин многохилядният и с висок морален и социален статус и възпитаван в патриотичен дух офицерски корпус е трайно изтикан в периферията на обществото.

До края на юли 1945 г. по политически причини са уволнени близо 1/3 от съдиите и прокурорите в България³².

Макар по правило уволнените през тази първа вълна от чистки да не са съдени, то те и техните семейства през целия период на комунистическото управление са ограничавани да упражняват определени професии и да заемат ръководни позиции.

С политиката към налагане на едноличната си власт БКП неизбежно влиза в конфронтация със своите съюзници от ОФ. За да бъде обезкръвен и политически обезличен иначе традиционно силният Земеделски съюз, в началото на януари 1945 г. с бруталната намеса на милицията е извършен вътрешнопартиен преврат и е отстранен прозападно настроен партиен лидер Г. М. Димитров, с помощта на Никола Петков. През лятото на същата

³¹ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>

³² Пак там

година, самият Н. Петков става следващата жертва на същата манипулация, инспирирана от БКП и осъществена от Държавна Сигурност. Чрез описаната по-горе технология едновременно с това е предизвикано разцепление и в редиците на Социалдемократическата партия. Според решенията на Ялтенската конференция от февруари 1945 г. международно признаване на режима в България е възможно само след произвеждане на свободни и демократични избори. Под западен натиск и със съгласието на СССР през лятото на 1945 г. е легализирано съществуването на опозиция. Официално са регистрирани т.нар. "Отечественофронтовска опозиция" (БЗНС-Н.Петков и БРДСП(о), както и съществуването на традиционните либерални Демократическа и Радикалдемократическа партии. Поисканото от запада включване на опозиционни представители в правителството е осуетено, поради пряката намеса на Съветския съюз. СССР недвусмислено демонстрира твърд отказ да допусне каквото и да е чуждо вмешателство в неговата сфера на влияние.

В стремежа си да утвърдят и легитимират ръководните си позиции и налагане на нов държавен строй, БКП трябва да анулира Търновската конституция, използвана като аргумент от опозицията срещу техните действия и възприемана от българския народ като светиня, гарантираща неговите права и свободи. Умело използвайки политически и психологически аргументи, на преведения на 8 септември 1946 г. референдум, огромната част от гласувалите подкрепят републиканската форма и България е обявена, но за каквато и да е, а за Народна република.

Промяната във формата на управление предопределя и създаването на нова конституция. За тази цел на 27 октомври същата година са произведени избори за Велико Народно събрание. То обаче, за разлика от едноименния орган в Търновската конституция, освен да изготви нова конституция, е овластено да играе ролята и на Обикновено народно събрание – т.е. законодателен орган. В безпардонно манипулираните избори, ОФ получават близо 70 % от подадените бюлетини (като комунистите самостоятелно спечелват 52 %). Въпреки натиска и манипулациите, 30 % успяват да гласуват за опозиционния блок. В резултат на тези избори, обявения вече за вожд и

учител на българския народ Георги Димитров става министър-председател и съставя ново правителство от средите на ОФ, но с ясно изразено хегемония на комунистите.

На 10 февруари 1947 г. България подписва мирния си договор. Изострящите се взаимоотношения между двата глобални политически центъра и очертаващите се контури на Студената война довеждат до радикална промяна и в българския политически живот. За да направи безалтернативна своята хегемония, Москва нарежда и в България комунистите да ликвидират опозицията. Като първа стъпка на 30 април е спряна опозиционната преса. На 5 юни в сградата на Народното събрание е арестуван Никола Петков, а точно след един месец започва манипулиран процес, завършил с издаване на смъртна присъда. През август със закон е разтурен БЗНС „Никола Петков“, като най-влиятелната опозиционна партия. Непосредствено след влизането в сила на мирния договор с България на 15 септември и последвалото решение на САЩ да признаят българското правителство, смъртната присъда е изпълнена. Започват масовите гонения срещу активисти и симпатизанти не само на БЗНС-НП, но и на останалите опозиционни сили.

Окончателното поемане на пътя на политическата конфронтация става чрез изграждането под егидата на СССР на новия продължител на Коминтерна - Коминформбюро през септември 1947 г. с участието на девет европейски комунистически страни. На това заседание, като ключов елемент от изграждането на съветската империя, на компартиите в зависимите страни е наредено да унифицират режимите с обявения за еталонен съветски модел. В изпълнение на тази директива в средата на октомври се поставя задачата за коренно преустройство на общественно-политическата система, а по доклад на В. Червенков пленумът на ЦК на БКП взема решение „да се премине в настъпление срещу опозицията до нейното унищожение“. Това на практика означава да се забранят всички останали идеологически алтернативи и ликвидират техните политически носители.

Това налага вече гласувания на първо четене проект за Конституция да бъде радикално редактиран от съветски експерти и, до голяма степен,

унифициран с нормите на съветската конституция. На 4 декември 1947 г. т. нар. Димитровска конституция е окончателно приета. Следвайки съветския прототип, в нея няма разделение на властите, макар по силата на държавната традиция да са запазени техните държавни органи – Народно събрание, Министерски съвет и Върховен съд. Въпреки, че Народното събрание е прокламирано за върховен орган, неговите реални правомощия са иззети от Президиума на Народното събрание, а Министерският съвет на практика е извън неговия политически контрол. Поради това, че в Конституцията не е регламентирана ръководната роля на БКП, но на практика цялостният обществен и стопански живот се намира под партийния ѝ контрол, то държавните институции имат декоративен и помощен характер, а следователно реално упражняваната власт от юридическа гледна точка е противоконституционна и нелегитимна.

Като първа стъпка в изпълнение на новата политическа стратегия за преустройство на обществено-политическите отношения чрез насилствено сливане на младежките организации на ОФ партиите се създава казионния Съюз на народната младеж, преименуван по-късно в известния ни Димитровски комунистически младежки съюз (ДКМС). През февруари 1948 г. политическата коалиция ОФ е трансформиран в казионна масова обществено-политическа организация с индивидуално членство. В казионни организации са превърнати и профсъюзите.

Централните ръководства на всички партии от ОФ побързват да декларират подкрепа за новата политическа линия, но бъдещето им е различно. През август 1948 г. БРСДП приема марксизма-ленинизма за своя идейна платформа и на основата на предварителна договореност обявява сливането си с БКП, но само на половината от членовете ѝ това ще бъде позволено. През 1948 г. казионният БЗНС приема социализма за своя политическа платформа и както в останалите сателитни страни ще бъде запазен като безлична политическа креатура и проява на някакъв фиктивен политически плурализъм. „Звено“ и Радикалдемократическата партии са принудени да се саморазпуснат³³.

³³ Исусов, Мито. Политическите партии в България. 1944-1948. С., 1978.

Окончателното ликвидиране на легалната опозиция е извършено с ареста в началото на септември 1948 г. на парламентарната група на БРСДП (о). С осъждането им на различни срокове затвор партията е ликвидирана, макар и без формален юридически акт³⁴.

Само няколко дни преди откриването на ключовия V на БКП през декември 1948 г. е нанесен удар и на последните идейни противници на режима – Федерацията на анархо-комунистите в България (ФАКБ). Макар те да са активни участници в съпротивата и мнозина от тях да са осъждани и пращани в концлагери преди 9.IX.1944 г., още през март 1945 г. ДС се опитва да спре организационното им развитие като арестува ръководството и изпраща няколко десетки най-активни дейци в концлагери. За да ги дискредитира БКП ги етиkira с удобното, но нелепо звучащо „съюзници на фашизма“. Въпреки това, заради тяхното принципино отрицание на болшевишкия режим като тираничен, мракобеснически и с пълно отсъствие на свобода, към края на 1945 година в страната вече има 11 000 анархисти и 1 000 анархо-синдикалисти. Решителният удар за тяхното ликвидиране е нанесен с решение на ЦК на БКП от 16 декември 1948 г., в резултат на което са арестувани 1 000 члена на ФАКБ, като 600 от тях са изпратени в лагери. Арести и съдебни процеси срещу анархисти ще бъдат провеждани и през 1949, 1951, 1953 и 1956 години³⁵.

Базовата идеологическа постановка за премахване на частната собственост е в основата на най-мощната насилствена икономически и социална трансформация, която засяга огромната част от българското общество. Още преди откритото прокламиране на построяването на социалистическо общество от установения на 9.IX.1944 г. режим започва ограничаване на частната собственост. Както показахме по-горе присъдите от Народния съд, а и от всички политически процеси неизменно се придружават с конфискация на имуществото. Първият открито конфискационен закон е приетия през април 1946 г. Закон за конфискуване на придобитите чрез спекула и по незаконен начин имоти, въз основа на който са национализирани

³⁴ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>.Хронология.

³⁵ Пак там.

около 700 предприятия. Само след няколко дни със Закона за трудовата поземлена собственост, ограничаващ размера на стопанствата до 200 (а в Добруджа до 300) декара са отчуждени 564 000 декара, върху част от които се създават първите Държавни земеделски стопанства (ДЗС) – българският аналог на съветските колхози³⁶. През същата година е въведен държавен монопол в застраховането, като от национализираните 11 чуждестранни и 19 български дружества е създаден Държавният застрахователен институт (ДЗИ)³⁷. С проведената през март 1947 г. парична обмяна на практика се конфискуват $\frac{3}{4}$ от размера на банковите влогове. През лято с правителствено постановление се отнемат $\frac{2}{3}$ от манастирски земи. През 1946 година е ограничен и размера на частните гори³⁸.

В резултат на наложената през октомври 1947 г. политика от Москва за ускорено унифициране със съветския модел с Конституцията от 1947 г. се въвежда модела на централизирана планова икономика³⁹ и започва политиката на методично и цялостно ликвидиране на всички форми на частна собственост. На 23 декември с конфискуването на 6 100 индустриални и минни предприятия на практика завършва национализирането на цялата българска индустрия. Три дена по-късно са национализирани и банките. През пролетта на 1948 г. изпълнението на тази стратегическа цел е продължено чрез изземването на едрия земеделски машинен инвентар, обявяването на всички гори за държавни, ликвидирането на частните издателства и одържавяването на едрата градска покрита собственост⁴⁰. Показателно е, че този пакет от конфискационни закони е насочен не само към едрата, но и към собствеността на средната класа в България. Както собствениците, така и членовете на техните семейства в задължителните служебни характеристики за постъпване на работа, следване и т.н. се характеризират като „буржоа“,

³⁶ Йосифов, Калин. Тоталитарното насилие в българското село (1944 - 1951) и последиците за България. С., 2003.

³⁷ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>.Хронология.

³⁸ Пак там.

³⁹ С чл. 39 от Конституцията се създава Държавната планова комисия. – Българските конституции и конституционни проекти. Съставители В. Методиев и Л. Стоянов. Второ прераб. и доп. Издание. С., 2003. 47.

⁴⁰ Специално за различните форми на ограничителните мерки прилагани в областта на висшето образование вж. по-подробно у: Бояджиева, Пепка. Социалното инженерство. Политики за прием във висшите училища през комунистическия режим в България. С., 2010.

„кулаци“ и „класов враг“. За трайния политически остракизъм на който са подложени по-заможните и стопански инициативни българи красноречиво говори факта, че до края на режима в анкетни листове попълвани за постъпване на работа, заемане на пост, следване, пътуване в чужбина и т.н. неизменно присъства въпросът дали анкетирания или членове на неговото семейство са „пострадали от мероприятията на народната власт“. Те са изрично посочени като една от приоритетните категории за изселване след 1948 г., още повече, че така се облекчавала и „жилищната криза“ в София и големите градове, естествено в полза на новите властимащи⁴¹.

Безспорно с най-дълбоки и трайни последици за цялостното постъпешно развитие на българското общество е политиката за комунистическо преустройство на селското стопанство. България е аграрна страна и на село живеят близо 76% от населението, а от земеделие, животновъдство и горско стопанство се прехранват 68% през 1946 г.⁴². Като цяло, този най-голям стопански сектор има изразен дребнособственически характер, със силна раздробеност на земята, недостатъчна техника и ниска агротехническа култура. За да се преодолеят тези традиционни слабости от 1907 г. българските правителства започват чрез законодателни мерки да стимулират създаването на кооперации като доброволни сдружения за постигане на общи цели. Със своите 4 114 кооперации, половината от които са в селата, в които членуват 23.34% от населението⁴³ България се нарежда на второ място в света по развитие на кооперативното движение⁴⁴.

Кооперирането на земята в България става на три етапа. През пролетта на 1945 г. МС с наредба-закон постановява създаването на нов вид сдружения - трудови земеделски кооперации (ТКЗС), но до 1948 г. те не получават широко разпространение.

Коренен поврат в следваната дотогава политика настъпва, когато установилата вече своята монополна власт БКП обявява през 1948 г.

⁴¹ Стоянова, Пенка. Илиев, Емил. „Политически опасни лица“. Въдворявания, трудова мобилизация, изселвания в България след 1944 г. С., 1991. 60-63

⁴² НРБ от началото до края. Под общата ред на Ивайло Знеполски. С., 2011. 145.

⁴³ Икономика на България. Том втори. Икономика на България през преходния период от капитализма към социализма. С., 1972. 254-255.

⁴⁴ <http://bg.wikipedia.org/wiki/ТКЗС>

построяването на комунизма за своя цел. В съответствие с поетата политика към стриктно следване на съветския модел, се предприема първата вълна към насилствено създаване на ТКЗС-та, която преследва същата идеологически предпоставена цел като в СССР – ликвидиране на частната собственост. След известно затишие през 1956 г. политиката на коопериране е засилена и втвърдена и още през 1958 т. 93.2% от земеделския фонд е включен в ТКЗС-тата и по този показател сериозно изпреварваме останалите страни от социалистическия блок⁴⁵. С отказа през следващата година да се плаща обещаната рента за внесената от собствениците земя, на практика тя е окончателно одържавена⁴⁶. Така нареченото „коопериране“, макар и официално да е обявено за доброволно през всички свои етапи е провеждано с разнообразни форми на насилие – законови, административни, икономически и стигащи до откровен произвол и физическа разправа. Именно поради идеологически мотивираните директиви спускани „отгоре“ местните велможи с особено настървение се стараят да изпълнят и преизпълнят директивите. Масова практика стават директно копираните дори по название „разкулачвания“ при които най-упоритите са публично обругавани и наказване, а техните близки уволнявани и издавана забрана да учат. Именно поради идеологическия характер на тази политика в нейното провеждане най-дейно участие взема ДС, като хиляди са изпратени без присъди в концлагери и изселвани цели семейства, а в досиетата им трайно ще остане клеймото „кулак“ и „класов враг“⁴⁷.

Чрез създаването на Трудово производителните кооперации (ТПК) е одържавено и занаятчийското производство, което поставено под шапката на Централния кооперативен съюз е включено в системата на плановата икономика. Те по фактически статут и функции по нищо не се отличават от останалите държавни предприятия и коренно променя съдбата и манталитета на около 150 хиляди човека⁴⁸. От идеите на кооперативното движение остава само спомена в официалните имена. С одържавяването (а на практика

⁴⁵ Икономика на България., 368.

⁴⁶ Пак там, 302.

⁴⁷ НРБ от началото до края..., 145-168.

⁴⁸ Икономика на България., 410.

конфискуването) на социалните и здравни фондове през 50-те години завършва най-голямото ограбване, което в една ли друга степен засяга **всички български граждани!**

Поради своите мащаби с най- дълбоки и трайни последици е одържавяването на земята. Следвайки съветския модел за финансиране на често нереалистични индустриални амбиции като Кремиковци, Радомир и т.н. и т.н. за сметка на селското стопанство, жизнените условия и стандарт на село стават крайно ниски и насила отчуждените от земята си селяни масово се насочват към градовете. Тази миграционна вълна е свързана и с трудна социална трансформация и мъчителна адаптация⁴⁹ за милиони българи. Очевидното престараване при следване на съветския модел вкарва България в спиралата на икономическата безизходица, тъй като до края развитието на селското стопанство остава нерешим проблем за комунистическата икономика. Това, наравно с технологичното изоставане е основен фактор за рухването на европейските комунистически режими⁵⁰ и утежнява в сравнение с останалите страни от съветския блок българския преход към пазарна икономика.

Масовият терор наложен от дошлото с преврат на 9 септември 1944 г. правителство на ОФ и стремежа на БКП да наложи едноличната си хегемония естествено поражда желание за съпротива. Тези по същество стихийни настроения се проявява в две паралелни и организационно не свързани движения – на легалната политическа опозиция и въоръжената съпротива на т.нар. горяни. Съдбата на узаконената под външен натиск през лятото на 1945 г. политическа опозиция разгледахме по-горе. Безкомпромисният контрол на комунистическата власт над историческата наука, в съчетание с малобройността на политическата ни емиграция, водят до това, че за разлика от други подобни движения в Източна Европа⁵¹, за най-дълго продължилата въоръжена борба срещу режима в България до промените от 1989 г. и у нас и в чужбина практически нищо не се знаеше. Скривайки фактите за съпротива и

⁴⁹ НРБ от началото до края., 167-168.

⁵⁰ Кенеди, Пол. Възход и падение на великите сили. Икономически промени и военни конфликти XV-XX век. Т.2, С., 1997, 163-166.

⁵¹ Най-известни са Армия Крайова в Полша и „Горските братя“ в Прибалтика.

омаловажавайки мащаба на репресиите, в официалната историография бе наложена тезата за масовата подкрепа на БКП и безпроблемното налагане на комунистическата алтернатива в България. Макари в по-омекотен вариант тезата има своите апологети и до сега⁵².

Именно повсеместния и безконтролен терор наложен непосредствено след 9 септември е причината за първите бягства в гората като естествен акт на самозащита. Всички масови репресивни акции на властта – срещу дейците на бившия режим, забраната на обществени и политически организации, ВМРО, патриотични и националистични организации, анархистите, офицерите, разгрома на опозицията, дори и от средите на „враговете с партиен билет“ от БКП, както и поредицата от конфискационни мерки водят до масовизиране на горянското движение. Несъмнено продължителните силиви до бруталност действия на властта за отнемане земята на българските селяни е и основата за относителната масовост и изненадващата продължителност на въоръжената съпротива. По данни на ДС през 1945 г. горяните са 173, в края на 1948 г. вече са 780, нарастват на 1 520 през 1950 и достигат кулминацията си от 3 130 човека през 1952/3 година⁵³. Крайно разнородния състав и цели на участниците в горянските чети са и основната причина движението да не успява да изгради общ ръководен център. В страната по различно време действат около 160 чети⁵⁴, а 160 се сражават самостоятелно⁵⁵. Разнородни остават и свързаните с тях над 600 нелегални политически организации⁵⁶. Влияние върху мащаба и активността на горянското движение оказва и международната конюнктура в периода на Студената война. Започналата през 1950 и завършила през 1954 година Корейска война е повод за оказване на помощ за въоръжената антикомунистическа съпротива в България от Запада. През границата навлизат 52 чети съставени от емигранти, спускани са парашутисти обучавани

⁵² Вж. напр. Баева, Искра. Априлският пленум – предпоставки, проблеми и последствия. – В: Ново време, 2006, № 6-7, 137-146; Аврамов, Румен. Комуналният капитализъм. Из стопанското минало, Т. 3. С., 2007, 433, както и в ред популярни издания следващи безкритично старата книжнина.

⁵³ НРБ от началото до края., 172.

⁵⁴ http://bg.wikipedia.org/wiki/Горянско_движение

⁵⁵ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>. Горяни

⁵⁶ Пак там.; НРБ от началото до края. 172.

във Франция и Югославия⁵⁷, а от април 1951 до октомври 1962 г. от гръцка територия се излъчват предаванията на радиостанция „Горянин“⁵⁸. Макар и символичната западна помощ, както и породените надежди от директния военен сблъсък на комунистическите режими със Запада довеждат до масовизирането на движението. Това закономерно предизвиква ответната реакция на режима като се засилват репресивните мерки и се изгражда внедрена агентурна мрежа. Най-мощна е акцията проведена в началото на юни 1951 г., когато с помощта на няколко хиляди милиционери и войници е блокиран Сливенския балкан и в двудневно сражение се прави неуспешен опит за ликвидирането на голямата сливенска чета на Георги Стоянов-Търпана. Като цяло горянското движение е доста пасивно и поради масовата подкрепа от населението и разгърнатата мрежа от ятаци не му се налага да превзема мандри или други обекти, за да се снабдява. Инцидентни са случаите като превземането на сливенското село Раково за три дни през 1952 г.⁵⁹. Именно неговата пасивност ограничава възможностите за репресии от страна на властта е в основата на необичайната му продължителност. Разочароващата пасивността на Запада при смятането на въстанието в Унгария през 1956 г. показват безперспективността на въоръжената съпротива и водят до края на горянското движение, а това означава и на въоръжената борба в Съветската империя. Със своите регистрирани 7 000 бойци и 40 – 50 000 помагачи⁶⁰ антикомунистическото горянско движение е напълно съпоставимо с раздуваното и преекспонирано в историографията комунистическо партизански движение по време на Втората световна война. Ако за горяните, помагачите и техните семейства това води до най-тежката квалификация – участие в „политически бандитизъм“, то участието в партизанското движение осигурява висок социален статус и многобройни законово гарантирани привилегии за тях, семействата и внуците.

Политическият терор, забраната за всякакви публични изяви след ликвидирането на опозицията и последвалото преследване на всякакви

⁵⁷ http://bg.wikipedia.org/wiki/Горянско_движение

⁵⁸ <http://www.predavatel.com/bg/istoriya/radio-goryanin>

⁵⁹ http://bg.wikipedia.org/wiki/Горянско_движение

⁶⁰ Пак там.; НРБ от началото до края., 173.

критични мисли, дори и разказването на политически вицове в частни разговори създават широко разпространени латентни настроения за бягство от страната. Така след 1944 г. до падането на комунистическия режим през 1989 г. се създава един не голям, но постоянен поток от политически бегълци. Въпреки телените заграждения по границата, репресиите над останалите в страната техни близки и стриктната „профилактика“ над пътуващите зад граница, само до 1974 г. около 10 500 души успяват да избягат зад границата⁶¹. Макар и немногобройна и политически разпокъсана, нейната дейност с основание се приема за твърде опасна за режима и дейността ѝ непрекъснато се следи. Това налага на ДС в средата на 50-те години да създаде нов термин – „вражеска емиграция“ с който се обединяват използваните дотогава „контрареволуционни елементи“, „изменници на Родината“ и „Невъзвращенци“. Поради нарастващата ѝ популярност чрез предаващите на български западните радиостанции, ДС съвместно с КГБ организират няколко атентата срещу най-активните и популярни фигури от средите на емиграцията. Прави се опит да бъде убит лидера на Българските национални легиони Иван Дочев, подготвена е мокра поръчка, а по-късно е отвлечен от Дания и убит в затвора емигрантския водач Борис Арсов. През 1970 се прави опит да бъде отвлечен писателят и говорител на „свободна Европа“ Димитър Инкьов. Като реакция на активизирането и на българската политическа емиграция във връзка с т.нар. Хелзинкски процес, ПБ на БКП приема секретно решение ДС да радикализира дейността си за „обезвредяване на българската вражеска емиграция“⁶². Решението е незабавно приведено в действие и на 7 септември в Лондон е извършено получило широк международен отзвук убийството с „българския чадър“ на популярния писател и драматург Георги Марков и последвалия след няколко дни опит за покушение над избягалия офицер от разузнаването Владимир Костов⁶³. Едва ли е случайно, че дори и на най-популярните фигури от емигрантските среди не бе позволено да заемат ключови позиции в политическите процеси след 1989 година.

⁶¹ <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>. Репресии срещу емиграцията.

⁶² <http://decommunization.org/Communism/Bulgaria/Bulgaria.htm>. Хронология.

⁶³ Христов, Христо. Убийте „Скитник“. С., 2005.

Чисто идеологически са мотивите и за системните репресии над свещенослужители и административни ограничения на вероизповеданията в България в преследване на крайната цел на комунистическия режим – изграждане на атеистично общество. Безусловно следвайки съветската политика в тази област се организират показни процеси и провеждат масови акции срещу църквите, като се следват два основни принципа – обвързаност със Запада и обществено влияние. В края на краищата режима постига постепенното им изтичане в периферията на обществения живот и поставянето им в пълно подчинение от ДС, което е най-пълно за най-голямата и влиятелна Българска православна църква. На тази проблематика вече е посветена сериозна по обем и количество литература⁶⁴, ще бъдат изнесени съобщения и настоящата конференция и поради това не е необходимо да бъде подробно разглеждана в настоящия доклад.

Накрая ще завърша с очертаването на една проблематика, която все още не е достатъчно проучена, а едва ли и някога ще бъде разкрита в нейната пълнота. До тук и аз, както впрочем и почти всички изследователи се опитваме да разкрием истината за незагълханата борба срещу комунистическата власт и идеология, както и за мащаба и съдбата на директно репресираниите. Вън от нашето внимание оставяме най-голямата репресирана група – на стотиците хиляди, а може би и милион живели по времето на комунистическия режим, чиято лична съдба и професионална кариера, често и без да знаят, са били необратимо манипулирани. Чрез системата от досиета и служебни характеристики, „лош“ произход, непредпазлива постъпка или изказване пред доносител слагат своя траен белег върху по-нататъшната съдба на човека – недопускане до образование, ръководни постове, номенклатурни позиции и институции запазени само за проверени „наши“ хора. Унищожените поради гузна съвест големи масиви от досиетата на ДС, затрудняват разкриването мащаба на този вид манипулации,

⁶⁴ Методиев, Момчил. Между вярата и компромиса. Българската православна църква и комунистическата държава (1944-1989 г.). С., 2010; Калканджиева, Даниела. Българската православна църква и “народната демокрация” (1944-1953). С., 2002; Елдъров, Светлозар. Католиците в България 1878-1989. Историческо изследване. С., 2002; Груев, Михаил. Между петолъчката и полумесеца. Българите мюсюлмани и политическия режим (1944-1959). С., 2003; Игнатов, Павел. Проблеми на евангелизма. Част I. С., 2006, както и многобройни статии в специализирани издания и периодичния печат.

но чрез един систематичен и задълбочен анализ на документите на казионните организации, които са излъчвали кадрите за номенклатурните позиции, като ДКМС, БЗНС, ОФ, БПС и т.н., поне част от истината може да бъде разкрита. За наистина чудовищния обхват на манипулацията на човешки съдби можем да съдим по следните данни. От средата на 50-те години до края на режима ДС ежегодно разполага с 50-65 000 сътрудници, като за целия период от 1944 до 1989 г. са вербувани общо 250-300 000 секретни сътрудници. Трябва да се каже, че тези осреднени данни не разкриват пълната картина, защото през цялото време ДС има бурен организационен растеж. Например щатния състав преди падането на режима е два пъти по-голям от този през 1962 година. Към края на 80-те години за ДС работят над 75 000 офицери и секретни сътрудници, което прави близо 1% от населението на България (!)⁶⁵. Всъщност общественото въздействие от тази подмолна и дискретна манипулация е с много по-дълбоко въздействие, защото определя обществения климат, тъй като неин обект са преди всичко интелигенцията, заемащите ръководни позиции и изобщо всички по-изявени личности в своята област. Това недвусмислено доказва нарастващата политическа репресивност на режима и показва несъстоятелността на все по-упорито прокарваната теза, че след 60-те години той е загубил тоталитарния си характер.

Изводите сами се налагат. Този, макар и непълен преглед показва, че огромната част от българите стават жертва на репресивната политика на режима за постигането на една политическа химера – построяването на комунистическо общество. Макар той да привилегирова едни и чрез ласкателство и облаги да привлече други, в мнозинството си хората се чувстваха подтиснати, ограбени и излъгани. Затова и антикомунистическата съпротива не заглъхна през целия 45 годишен период - от въоръжена борба, през политическа съпротива, афиширано и затворено в приятелския кръг дисидентство, до скептицизъм и нарастваща апатия. Факт е, че комунистическият режим бе наложен от външна сила и падна, когато я загуби. Лошото е, че останаха много рецидиви от него, особено в сферата на знанието

⁶⁵ Методиев, Момчил. Машина за легитимност. Държавна сигурност във властовата стратегия на БКП. С., 2008. 87-88.

и ценностната система, а това рефлектира върху самооценката и стремежите на българското общество. Като крачка към запълване на тази празнина провеждаме и настоящата конференция.